

סימן יד. קניין הגט

א. הקדמה

בתיאור תהליך הגירושין אומרת התורה "וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה" (דברים כ"ד:א). מפסוק זה עולה שישנה דרישה לכך שהבעל יתן את הגט לאישה, ולכך שהגט יגיע פיזית לידי האישה¹. אולם, אין בפסוק דרישה ברורה לכך שהאישה תקנה את הגט, ולכן מתעוררת השאלה האם האישה המתגרשת צריכה גם לקנות את הגט, או די בכך שהוא ינתן לה.

אין לכך התייחסות ישירה בראשונים, אך באחרונים ישנן שתי דעות בנושא:

1. דעת קצות החושן (ו:ה): **אין צורך שהאישה תקנה את הגט**, אך בשאר שטרות הקניין (למעט שטרות שחרור עבדים) - יש צורך בקניין השטר.
 2. דעת ר' חיים²: **יש צורך שהאישה תקנה את הגט**, וכן בשאר שטרות הקניין.
- על מנת לבחון מחלוקת זו, יש לבדוק דינים שונים הנוגעים במישרין ובעקיפין לנתינת הגט, להבינם לאשורם, וליישם לשאלת הצורך בקניין הגט.

ב. כתיבת גט ובעלות על איסורי הנאה

הגמ' בגיטין (ו:ב) אומרת, שניתן לכתוב גט על חפצים שהם אסורים בהנאה. דין זה מעורר את השאלה, מהי רמת הבעלות שיש לאדם על רכושו שנאסר בהנאה. ישנן שלוש דעות בכך:

1. דעת הראב"ד (מובא בריטב"א סוכה לד: ד"ה "של ערלה"): **אין בעלות על איסורי הנאה**.
2. דעת קצות החושן³ (תו:ב): **יש בעלות משפטית על איסורי הנאה, אבל הם אינם נחשבים ברשותו של אדם**. כלומר, מבחינת המעמד המשפטי שלהם איסורי הנאה שייכים לבעליהם, אך אין לו שליטה ממונית עליהם. למשל, אי אפשר למכור אותם או להקדישם. הקצות משווה את מעמדם של איסורי הנאה למעמד של חפץ גזול,

1 עיין רמב"ם הלכות גירושין א-ג.

2 כך במסורת מבית בריסק, שנמסרה על ידי הרב אהרון ליכטנשטיין שליט"א. אולם, בחידושי ר' חיים על הש"ס (סימן קנא, "בענין גירושין") נכתב בשם ר' חיים שישנם שני ערוצים לגירושין, או על ידי נתינה, או על ידי

הקנאה. כידוע, ספר זה לא נכתב על ידי ר' חיים עצמו, ועל כן קשה לקבוע איזו מסורת אמינה יותר. הקצות מוכיח את דבריו משיטות של כמה ראשונים, ע"ש.

שהנגזל אינו יכול להקדישו משום שהחפץ "אינו ברשותו" של המקדיש (קידושין נב.), אף על פי שהוא בבעלותו.

3. דעת הריב"ש (סימן ת"א): אדם יכול לקנות איסורי הנאה. מכך ניתן להסיק, שהריב"ש סובר שיש בעלות על איסורי הנאה, והם גם ברשות בעליהם - איסורי הנאה שייכים לאדם מבחינה משפטית, ובנוסף לכך יש לו שליטה עליהם.⁴

הגמ' שהובאה לעיל אומרת, שגט שנכתב על איסורי הנאה, כשר. ניתן לומר בפשטות, שר' חיים, הסובר שיש צורך להקנות את הגט לאישה, יסבור כריב"ש - יש גם בעלות וגם רשות באיסורי הנאה, ולכן ניתן להקנותם. אם נאמר כך, הסוגיה האומרת שיותר לכתוב גט על איסורי הנאה, אינה מהווה קושיה על שיטת ר' חיים. הקצות, הסובר שאין צורך בקניין הגט, יכול לקבל את השיטה שיש בעלות אך אין רשות באיסורי הנאה (כפי שראינו בדעתו לעיל), או אף את השיטה הקיצונית לפיה אין כלל בעלות באיסורי הנאה.

ברם, ישנן כמה סוגיות המוכיחות לכאורה שאיסורי הנאה אינם ברשותו של האדם.⁵

4 אמנם, נראה שהקצות (סו) הביין כי לדעת הריב"ש אין רשות באיסורי הנאה - ניתן אמנם לקנותם, אך לאחר שהגיעו לרשות האדם אין הוא יכול להפקירם, למכרם וכדומה.

5 ניתן להוכיח זאת מכמה מקומות בגמ' עצמה, וגם מכמה מקומות ברש"י:

1. שור שנידון לסקילה אסור בהנאה (ביק סא). המשנה בב"ק (נד) אומרת, שאם אדם הקדיש או מכר את שורו שנידון לסקילה, אין המכר או ההקדש חלים. מכאן, שאין לאדם שליטה ממונית על רכושו שנאסר בהנאה.

2. הגמ' בפסחים (ט) אומרת, שבמהלך הפסח חמצו של אדם אינו ברשותו, ואין הוא יכול לבטלו. כלומר, אין אפשרות להפקיר את החמץ כיוון שהוא לא ברשותו של הבעלים.

3. הגמ' בב"ק (עא) אומרת, שאדם שגנב שור, וטבח אותו בשעה שהיה אסור בהנאה, פטור מלשלם תשלומי חמישה, שהרי "לאו דמריה קא טבח". כלומר, בשעה שטבח את השור הוא כבר לא היה בבעלותו, שהרי הוא כבר נאסר בהנאה, וחייב תשלומי חמישה הוא רק כאשר הגנב טבח את השור בעודו בבעלות הנגזל. מכאן, שאין אפילו בעלות על איסורי הנאה, וקשה מכאן גם על ר' חיים וגם על הקצות.

4. הגמ' (סוכה כט) אומרת שישנה דרישה שארבעת המינים יהיו "שלכם", כלומר בבעלותו של הנוטל אותם. המשנה בסוכה (לד) אומרת, שאחרוג ערלה פסול לנטילת ארבעת המינים. אחד ההסברים בגמ' (לה) לכך הוא "שאיין בה דין ממון". רש"י (ד"ה "לפי שאין בה דין ממון") מסביר זאת בכך ש"אינו שווה פרוטה, דאיסורי הנאה הוא, הלכך לאו שלכם הוא". כלומר, אין בעלות על פחות משוה פרוטה, ומכיוון שאיסורי הנאה אינם שווים פרוטה (שהרי לא ניתן למכור אותם), לא ניתן ליטול ארבעת המינים שאסורים בהנאה.

5. בגיטין (יב: ד"ה "בפחות פחות משה פרוטה") אומר רש"י שהקדש לא חל על ממון השווה פחות מפרוטה. ניתן לפרש, שאי אפשר להקדיש פחות משוה פרוטה, כיוון שאין בעלות על דבר השווה פחות מפרוטה (כפי שאמר רש"י לגבי אתרוג). כאמור, איסורי הנאה אינם שווים פרוטה, ואם כן עולה כי לדעת רש"י אין בעלות על איסורי הנאה.

6. בגמ' בסוכה (טז) ישנה מחלוקת בין רבי אליעזר לחכמים, האם יש צורך בבעלות על הסוכה על מנת לצאת ידי חובת מצוות ישיבה בסוכה. דעת חכמים היא שלא, וראייתם היא מן הפסוק "כל האזרח

לכן, ניתן להציע שיטה נוספת, המקבלת את העיקרון של ר' חיים לגבי הצורך בקניין בגט, גם בלי לומר שניתן להקנות איסורי הנאה:

בקניין הגט, המצב שונה מקניינים רגילים - **הבעל לא מקנה לאישה את גוף נייר הגט, אלא נותן לה את האותיות' - המשמעות והתוכן של כתב הגט.** בעקבות נתינת התוכן והמשמעות של השטר - האותיות', **גוף נייר הגט נקנה לאישה ממילא באופן עקיף**⁶. כך, גט שנכתב על איסורי הנאה כשר, למרות שצריך קניין על הגט ואי אפשר להקנות איסורי הנאה: אין כאן הקנאה ישירה של הגט, אלא הוא נקנה באופן עקיף, בגרירה אחרי 'אותיות' השטר שניתנו לאישה.

ניתן להוכיח שיטה זו מקניין שטרות: שטר נקנה, לדעת רבי, על ידי קניין מסירה (ב"ב עו.). אולם, לדעת רבי יוחנן (ב"מ מז:): "דבר תורה מעות קונות" ולא משיכה או הגבהה, ואם כן לא ברור כיצד ניתן לדעתו להקנות שטר. על פי שיטה זו, מובנים הדברים: **המסירה מתבצעת וחלה על האותיות' שבשטר, וגוף השטר נגרר בקניין אחר האותיות'.**

ג. שיטות הראשונים

מכמה מקומות נראה שמחלוקת ר' חיים והקצות היא בעצם מחלוקת ראשונים. רש"י סובר כקצות, שאין צריך קניין בגט, ואילו התוס' והרשב"א סוברים כר' חיים, שכן צריך קניין בגט:

1. המשנה בגיטין (עח.) אומרת, שאם הגט נזרק ונחת קרוב לאישה, היא מגורשת. אחד ההסברים שמביאה הגמ' (עח.-עח:) למילים "קרוב לה" במשנה, הוא שהגט הגיע למקום בו היא יכולה לשמור אותו, אפילו אם המקום רחוק ממנה מאה אמה. בהמשך הסוגייה מציינת הגמ' שדין זה תקף רק לגבי גט (וגם לגבי קידושין, בגלל היקש לגיטין), **אך לא לגבי שאר הקניינים.** ישנה מחלוקת בין רש"י לבין הרשב"א בהסבר הדבר:

רש"י (עח: ד"ה "ולא לדבר אחר") מסביר שהואיל וגט הוא בעל כרחה של האישה, היא יכולה להתגרש במקרה של "קרוב לה". נראה שכוונתו של רש"י היא שאין צורך בקניין בגט, וסימן לכך הוא שגט ניתן גם בעל כרחה של האישה - לא ניתן להקנות לאדם נגד רצונו. לכן, די בכך שהוא יגיע למקום שאישה יכולה לשמור אותו, כדי שנראה מעשה זה כנתינת

בישראל ישבו בסוכות" (ויקרא כ"ג:בב) - "מלמד שכל ישראל ראויים לישיב בסוכה אחת". רש"י (ד"ה "כל האוה" מסביר שההוכחה לכך שאין צורך בעלות על הסוכה היא מכך שלא ייתכן שלכל אחד ואחד מעם ישראל תהיה בעלות בשווי פרוטה באותה סוכה. מכאן, שלדעת רש"י אין בעלות על פחות משווה פרוטה, ולכן אין בעלות על איסורי הנאה (שהרי הם אינם שווים פרוטה).

6 רעיון דומה מופיע בחידושי ר"ש שקופ על מסכת גיטין (סימן ה).

הגט לאישה. כך אומר להדיא התוס' רי"ד (שם, "פי' קנין הגט..."): נתינת גט שונה מקניינים - לא ניתן לבצע קניין נגד רצון הקונה, אך ניתן לתת גט נגד רצון האישה. לכן, רק בגט ניתן לומר שהאישה מתגרשת כאשר הגט הגיע למקום בו היא יכולה לשומרו, ואפילו שהוא רחוק ממנה מאה אמה, ואין ללמוד מכאן שניתן לקנות כך באופן כללי. דברי הרי"ד בעניין הם ממש כדברי הקצות - גט שונה משאר הקניינים, כיוון שאין צריך בו קניין.

הרשב"א (עח: ד"ה "רבי יוחנן אמר") מפרש שהגירושין אינם תופסים מעיקר הדין, כיוון שאי אפשר לקנות דבר המונח במקום הרחוק מן האישה מאה אמה. הגט חל במקרה הזה על ידי הכלל "כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה"⁷ (גיטין לג.). הרשב"א אומר להדיא שגט אינו חל אם אי אפשר לקנות אותו, כשיטת ר' חיים.

2. הגמ' בכתובות (לא:): אומרת, שידו של אדם נחשבת לעניין קניין, כארבעה על ארבעה טפחים. ישנה מחלוקת בין רש"י לתוס' בהסבר הגמ':

לדעת רש"י (ד"ה "כדרכא"), המקור הוא דיני רשויות בשבת - כמו שלעניין רשויות שבת ידו של אדם חשובה כארבעה טפחים (שבת ה.), כך גם לעניין קניין. לדעת תוס' (ד"ה "רב אשי") אין צריך להביא לכך ראיה מיוחדת, כיוון שזה ברור מדיני גיטין, שם כתוב "ונתן בידה".

אם נסביר שלדעת רש"י אין צורך לקניין בגט, מובן מדוע לא פירש כתוס' - לא ניתן ללמוד על קניין מגיטין, אם בגיטין אין צורך כלל בקניין. תוס', לעומת זאת, סוברים שכן צריך קניין בגט, ועל כן ניתן ללמוד מגיטין לקניין.

3. מרש"י בגיטין (עט: ד"ה "במחיצות", ועיין שם תוד"ה "פנימית") משמע, שיש צורך בכך שהגדרות של החצר בו קונה האישה את הגט, יהיו משועבדות מבחינה קניינית לאישה. דרישה זו לא קיימת לגבי קניינים בחצר. ניתן להבין את רש"י על פי ההבנה כי בגט יש צורך בנתינה: על מנת להגיע למצב בו ניתן יהיה לבצע בחצר נתינה כמו ליד האישה, יש להגיע למצב בו רמת השמירה בחצר תהיה זהה לרמת השמירה של יד האישה. רמת שמירה גבוהה כזו מושגת על ידי כך שגדרות החצר יהיו משועבדות לאישה. לעומת זאת, בקניין על ידי החצר, אין צורך בנתינה, ולכן אין צורך בכך שגדרות החצר תהיינה משועבדות לאישה.

התוס' (ד"ה "דהא"), לעומת זאת, משווים לגמרי בין נתינת גט לבין קניין, ומכאן שלדעתם גט צריך קניין בלבד, ולא נתינה. לכן, אין צורך לומר שגדרות החצר יהיו משועבדות לאישה.

7 לנושא זה מוקדש שיעור בפני עצמו - סימן ח.

ד. השלכות לשיטות השונות

ניתן להציע מספר השלכות לשיטות שהועלו:

1. כאמור לעיל, יש סוגיות מהן נראה כי אין רשות באיסורי הנאה. אם כך, יש ראייה נגד שיטת ר' חיים, אלא אם נקבל את השיטה הגורסת כי קניין הגט נגרר אגב נתינת "אותיות" השטר.
2. הגמ' בגיטין (כ:) אומרת, **שאדם המגרש את אשתו ואומר בנתינת הגט "הרי זה גיטך והנייר שלי", האישה אינה מגורשת**. מכך נראה, שצריך שהאישה תקנה את הגט, ואם היא לא קונה אותו היא אינה מתגרשת, ואם כן יש כאן ראייה נגד שיטת הקצות, הסבור שאין צורך שהאישה תקנה את הגט.
- אולם, ניתן לתרץ את הקצות על פי דברי הרמב"ם. הרמב"ם (גירושין ח:יד) מסביר, שבמקרה הנ"ל הגירושין אינם חלים כיוון "שאין זה כריתות". ניתן לפרש, שכוונת הרמב"ם היא שיש צורך בכריתות בין האישה לבין הבעל גם בנייר הגט, ואם אין ניתוק כזה - האישה אינה מגורשת⁸. כלומר, אין צורך שהאישה תקנה את הגט, אלא שאם חלק ממנו נשאר אצל הבעל, הגט נפסל.
3. מדאורייתא, ניתן לגרש אישה בעל כרחא (קידושין מא:). אם נבין כר' חיים, שיש צורך בקניין הגט, יוצא שניתן להקנות את הגט לאישה גם ללא רצונה. קשה לומר שיש קניין נגד רצונה של אחד הצדדים, ואם כן העובדה שניתן לגרש אישה בעל כרחא קשה על ר' חיים. אך אם נאמר שאין צורך שהאישה תקנה את הגט, כפי שטוען הקצות, אין קושיה מכך שאישה מתגרשת בעל כרחא. גם לשיטה לפיה קניין הגט מתבצע מאליו בגרירה אחר נתינת ה'אותיות', ניתן להסביר דין זה: כיוון שהקניין אינו מתבצע באופן ישיר, אלא רק באופן עקיף, ניתן להבין שיש קניין נגד רצון הקונה.
4. ישנם מקומות רבים בהם משווה הגמ' בין גט לבין קניינים⁹.

8 אחד הדינים בגירושין הוא שצריך שתהיה כריתות מוחלטת בין הבעל לאישה. למשל (גיטין כא:), אם הבעל אומר שהגט יחול בתנאי שהאישה לא תשתה יין כל ימי חייה, "אין זה כריתות". רש"י (שם ד"ה "אין זה כריתות") מסביר שבתנאי שהתנה, האישה קשורה אל הבעל כל ימי חייה, ולכן אין כאן כריתות, והגט אינו חל.

9 ניתן למצוא לפחות ארבעה מקומות כאלו:

1. בגמ' בב"מ (ג:) יש מחלוקת האם יש לקטנה קניין חצר מכיוון שניתן לגרש קטנה על ידי נתינת הגט בחצרה. אולם, במסקנת הגמ' יש שלוש דעות בהסבר המחלוקת, ורק על פי הדעה הראשונה המחלוקת היא האם ניתן להקיש מגט לקניין. על פי שתי הדעות האחרות מוסכם שיש לקטנה קניין חצר, כיוון שניתן לגרש קטנה על ידי נתינת הגט לחצרה.
2. המשנה בגיטין (פח:) אומרת שאם הבעל נתן את הגט לאישה כאשר היא נמצאת בכיתו, היא מגורשת. הגמ' (פח:) מדייקת מכך שגם בקניינים, כליו של לוקח ברשות מוכר - קנה הלוקח.

אם נבין שבגט צריך קניין, כהבנת ר' חיים או כהבנה הנוספת שהוצעה, מובנת ההשוואה בין גט לבין קניינים. אולם, על פי הבנת הקצות, שאין צריך קניין בגט, אין מקום לכאורה להשוות בין גט לבין קניינים. לשיטת הקצות יש להסביר, שאמנם אין צריך קניין בגט, אך גם בגט וגם בקניין יש צורך ב'יד' או 'רשות': בגירושין מספיק שהגט יגיע לרשות האישה, ובקניין צריך גם את ההגעה לרשות וגם את הקניין עצמו. הגמ' מניחה שאם תרחיש מסויים מספק את הצורך ברשות לעניין נתינת גט, הוא מספק גם את הצורך ברשות לעניין קניין, ועל כן היא השוותה בין גט לבין קניינים.

-
3. הגמ' בגיטין (ע"פ) אומרת, שאם הגט הגיע לאוויר ארבע אמות שלה ולא נחת בתחום ארבע האמות, אין האישה מגורשת. מכך מדייקת הגמ', שגם בקניינים אין אוויר ארבע אמות קונה.
4. הגמ' בב"מ (טו) משווה בין קניין חצר לבין נתינת גט לעניין 'חצר מהלכת'.